

ӨОЖ 32.001(574)

С.Ш. Мұсатаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: mceka@mail.ru

Елбасының «Қазақ елі» идеясы – егеменді елдіктің баяндылығы

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанның тұңғыш Президенті, Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың көп ұлтты республика халқын біріктіріп, біртұтас Қазақ еліне айналдыруға бағытталған табанды қызметі, жүргізіп отырған салықалы саясаты талданады. Қазақстандағы «Қазақ елі» саяси идеясының қалыптасуы мен дамуы, оның жүзеге асуының толық кешені елдің әлеуметтік-экономикалық, этнодемографиялық, лингвистикалық және конфессиялық өлшемдерімен сараланады. Қазақстан Конституциясында азаматтардың еркін өмір сүруіне, жетілуіне ешқандай шектеу қойылмай, дініне, нәсіліне қарамастан барлық адамдарға тең құқықтар берілген. Бұл, өз кезегінде, саяси және жалпы ішкі тұрақтылықты қамтамасыз етуде басты рөл атқарады, барлық Қазақстан азаматтарының мемлекетімізді өркендету, көркейту мақсатында бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығарып қызмет етулері үшін жағдай жасалғандығының айқын дәлелі. Жоғарыда аталған маңызды мәселелер осы мақаладағы саясаттанулық талдауға арқау болған.

Түйінді сөздер: елбасы, Қазақстан халқы, ұлт саясаты, этносаралық татулық, ұлттық даму.

Қазақстан өзінің тәуелсіздігін алғаннан кейін азаматтыққа ие түрлі этнос өкілдерінің өзара тату-тәтті өмір сүріп, ортақ бір тудың астында бас қосып, бейбіт өмір кешуінің алғышарты – ұлт саясатын тұрақтандырып, экономиканы көтеру, халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту, конституциялық құқықтар мен мүдделерді қамтамасыз ету күн тәртібіндегі өзекті мәселелерге айналды. Егеменді ел ретінде дамудың жаңа даңғыл жолына түскен Қазақстан үшін рухани жаңғырудың кем дегенде үш бағыты тұрды:

- 1) кеңестік заманда бастау алған мәдени-рухани жадыны одан әрі жалғастыру;
- 2) рухани жаңғырудың қазақстандық жаңа үлгісін қалыптастыру;
- 3) дамудың батыстық үлгісін қабылдау.

Бастапқыда Қазақстанда осы үш бағыт қатар жүрді. Кейін осы үшеуінің ортақ белгілері бар, бейімделген будан үлгі қалыптаса бастады. Оған Қазақстандағы көпұлттылық өз ықпалын тигізбей қойған жоқ. Қазақ тілділер дәстүрлі ұлттық дүниетанымға сүйенеді. Ал орыс тілділер ұлттық бағдардан гөрі негізінен барынша батыстық құндылықтарға назар аударуда. Осы екеуінің арасынан рухани жаңғырудың қазақстандық өзіндік үлгісі қалыптасу үстінде. Бүгінгі күннің талабы ұлттық дәстүрді заман талабына сай бейімдей

отырып, модернизацияны жүзеге асыру болып отыр. Қазақстандық қоғамның рухани саласы тек қоғамдық сананың бір түрі ғана емес, өмірдің барлық салаларына ықпал ететін қазақстандық қоғамның бірлігін, ұлттың бірегейлігін қалыптастыратын тұтас құндылықтар жүйесі болып табылады. Сондықтан рухани жаңғыру мен саяси процестердің бір-біріне өзара ықпал етуі өте бір нәзік тылсым дүние іспетті.

Әрбір саяси жүйе халық мүддесін қанағаттандырмаса, елде тұрып жатқан төл (титулды) ұлт пен этникалық диаспоралардың мұң-мұқтажын ескермесе, олардың өзара келісіп жұмыс жасауына демократиялық негіз қаламаса, этникалық топтардың өзара тәртіпті де келісімді ұйымдастырылған азаматтық қоғамын жасап бере алмаса, әрине, ол мемлекеттің саяси пәрменсіздігі басым түсіп, өмір сүру қабілетінен айырылатындығы дәлелдеуді қажет етпейтін аксиомаға айналды. Оның дәлелі ретінде ХХ ғасырдың аяғында КСРО құрамындағы елдерде болған (1986 ж. Алматыдағы қазақ жастарының, 1988-91 жж. Әзірбайжанның таулы Қарабахындағы армян мен әзірбайжандардың, 1989 ж. Өзбекстандағы түріктер мен өзбектердің, Абхазиядағы грузиндер мен абхаздықтардың, грузиндер мен осетиндердің, Қырғызстандағы 1990 жылы және жуырда қайталанып отырған

қырғыздар мен өзбектердің және т.б.) және посткеңестік кеңістіктегі елдерде орын алған этно-саяси жанжалдарды айтуға болады.

Өткенге мұқият қарап, жарамдысы мен жарамсызын таразылап, өзіне тың жолды таңдап алған тәуелсіз Қазақстан Республикасының саяси тұрақтылығын, қоғамның ішкі қауіпсіздігі мен тыныштығын сақтауды саяси реттеудің басты тетігі ретіндегі елдің ынтымағы мен этносаралық келісімін қамтамасыз ету әрдайым өзекті мәселе. Сол үшін де Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Жолдауында «Қазір еліміз дамудың жаңа кезеңіне қадам басты. Біз бүгінде бәсекеге қабілетті, әлеуеті зор, экономикасы қуатты ел құрудамыз. Біз бұдан бұрын да биік белестерді бағындырдық. Оны біз 20 жылдықта айттық. Сондықтан, мақсатқа жету біздің қолымыздан келеді. Біз оған жетудің жолдарын жақсы білеміз. Ол үшін қажетті ресурстар бүгін мемлекетте жеткілікті. Біздің міндетіміз – айқын, алған бағытымыз дұрыс деп санаймын. Бұл жолда біз үшін ең бастысы – тәуелсіз Қазақстанның тұтастығы мен тұрақтылығы. Дана халқымызда «Игілік басы – ынтымақ» деген қанатты сөз бар» деп атап көрсетті [1].

Саяси институттардың ең жоғарғы сатысынан орын алатын мемлекет өзінің бүкіл әкімшілік жұмысы барысында өз атауына сай төл азаматтарымен қатар басқа да этнос өкілдерінен құралған азаматтардың қамын ойлап, олардың барлық конституциялық құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін қамтамасыз етуге, олардың өзара тыныш, келісімді де үйлесімді арақатынастарына тиімді әрі қауіпсіз жағдай жасауға, ынтымақтастыққа негізделген этно-саяси процестерді ұйымдастыруға қабілетті барлық мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың, әсіресе Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметін демократиялық әдіспен қамтамасыз етудің стратегиялық міндетін орындау қажеттілігін зор жауапкершілікпен мойындайды. Бұл саяси қадамдардың түпкі мақсаты біреу – Қазақстанды егеменді елге, яғни тәуелсіз Қазақ еліне айналдыру. Ел болу үшін оның азаматтары бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығара білуі тиіс. Халқының ынтымағы мен бірлігі жарасса ғана біртұтас ел болады, сонда ғана тәуелсіздігіміз тұрақты, егемендігіміз баянды болмақ.

Сөз реті келгенде айта кеткен жөн, өткен

жылдары қоғамымызда «қазақстандық ұлт» қалыптастыру туралы сыңаржақ пікірлер де туындады. Бұл «американдық нация» деген тұжырымдаманы негізге алған, «нация» ұғымын мағынасыз тікелей аударудан туындаған мәңгүрттік идея, Қазақстан жағдайына мүлдем қайшы келетін теория еді. Өйткені Қазақстанда бір ғана ұлт бар – ол қазақ ұлты. Қазақ ұлты – мемлекет құрып отырған ұлт, мемлекет Қазақстан, яғни Қазақ елі. Ал халықтың қалған бөлігі диаспоралар, яғни, этникалық топтар мен азшылықтар. Сол үшін «қазақстандық ұлт жасау» ешбір негізі мен қисыны жоқ, ешқандай болашағы жоқ идея, ал Қазақ елі – заманауи саяси үрдіс және тарихи шынайылық.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев «қазақстандық ұлт» деген теңеудің дұрыс-бұрыстығын ашып берді: «Бізде халық біреу – Қазақстан халқы. Түптеп келгенде, біз осы идеологиялық қадамның қазақтың ұлт ретінде одан әрі нығаюына, этностық топтар өкілдерінің жәй ғана қазақстандық тұрғын емес, ділі мен дүниетанымының қазақстандық рухта қалыптасуына барынша ықпал ету жағын басты нысана етіп алуымыз керек. Бұл жолда қазақ халқының алдына өзге этностарға өзінің рухани құндылықтарын сіңіре отырып, тұтастай елдікті қалыптастыруға қатысты тарихи рөл жүктелмек.

Жалпы, бұл жерде бір түсінбеушілік бар сияқты. «Единая казахстанская нация» дегенді «Біртұтас қазақстандық ұлт» деп аудару дұрыс болмас. «Нация» мен «национальность» (ел-жұрт және ұлт) деген ұғымдар бар. Қазақстан – қазақ ұлтының негізінде құрылған мемлекет. Қазақстан деген сөзде қазақтың мемлекеті деген ұғым жатыр. Сондықтан да, бұл идеяны, менің ойымша, қазақ тілінде «қазақстандық ұлт» емес, «қазақстандық ел» деп атаған жөн тәрізді. Өйткені, халқымызда «ел» деген ұғымның астарында аса үлкен біріктіруші, топтастырушы күш жатыр. Ерте замандардың өзінде «егемен болмай ел болмас» деген бабаларымыз елдікке шақыру, ел болуға үндеу арқылы мемлекеттіліктің берік іргесін қалап келген. Сонымен бірге «Қазақстан» сөзінің өзі «Қазақ елі» дегенді білдіреді ғой. «Қазақстандық ел» – Қазақстан халқын одан әрі біріктіретін ортақ ұғымды орнықтыру жолындағы бір ой» [2].

«Қазақ елі» саяси идеясын жүзеге асырудың маңыздылығы осында жатыр. Сондықтан ел тәуелсіздігін, егемендігін нығайтуға тікелей ықпал ететін «Қазақ елі» саяси идеясын тиімді

ұйымдастыру, бағалау, талдап зерттеу бүгінгі және келешек Қазақстанның өзекті міндеттерінің біріне айналып отыр.

Жалпы, этнос ұғымының биологиялық және әлеуметтік-мәдени тұжырымдамалары Қазақстанның этнология ғылымына өте қажет, себебі біздің елде өмір сүріп жатқан 130-дан астам этникалық топтардың биологиялық және мәдени-этникалық бірегейлігін сақтап, жандандыру үшін мемлекеттік этносаясаттың мақсат-міндеттеріне қол жеткізудің ғылыми құралы болып табылады. Қазіргі таңда этносты өз ішінен бірнеше топқа бөліп қарастыру тәжірибесі бар. Полиэтникалық мемлекеттер жүйесінде бұл тәжірибе кеңінен қолданыс табады. Сонымен, этнос төмендегідей болып бөлінеді:

а) мемлекет құрушы төл этнос (титулды);

ә) этникалық азшылық (диаспора, этникалық топтар).

«Мемлекет құрушы немесе титулды этнос» термині ғылымға енгеніне жылдардың жүзі болса, ал «төл этнос» термині Қазақстан ғылымына жақында енді, оның алғаш болып қолданғандардың бірі – төл этнос яки титулды этностың әлеуметтік-саяси мәртебесі жайында еңбек жазған саясаттанушы Р.С. Арын [3].

Полиэтникалық мемлекеттердің этносаясаты мен ғылымында титулды этностың қоғамдық және мемлекеттік маңызы зор. Бұған айғақ ретінде 5 мыңға жуық этностар мен этникалық топтардың басын қосқан 226 әлем мемлекеттерінің 90 %-ы полиэтникалық құрамды болып келсе (Үндістан, АҚШ, Австралия, Жаңа Зеландия, Ресей, Қазақстан, Швейцария, Румыния, Индонезия, Филиппины, Иран, Ауғанстан, Пәкістан, Малайзия, Сингапур, Лаос, Африканың көптеген Батыс және Оңтүстік елдері), ал оның 10 %-ын моноэтникалық мемлекеттер (Исландия, Ирландия, Норвегия, Швеция, Дания, Германия, Польша, Австрия, Болгария, Словения, Италия, Португалия, Сауыт Арабиясы, Жапония, Бангладеш, Корея, Египет, Ливия, Сомали, Мадагаскар және т.б.) құрайды. Моноэтникалық мемлекет деп аталынуының себебі, тұрғын халқының 90 %-ын титулды этнос құрайды [4].

Жоғарыдағы этникалық белгілері бойынша мемлекеттердің жіктелуіне биэтникалық құрамды мемлекеттерді жатқызуға болады. Биэтникалық құрамды мемлекеттерде екі ғана этностың үстемдігі белгіленеді. Әлемде биэтникалық құрамды екі ғана мемлекет бар: Белгия мен Канада. Мәселен, Канадада екі

негізгі этнос мемлекеттің қызметін жүргізеді: англо-канадалықтар және франко-канадалықтар. Осыған орай екі мемлекеттік тіл бар: ағылшын және француз тілдері. Аталған екі этнос төл этностың мәртебесіне ие.

Сонымен, мемлекет құрушы немесе төл этнос деп өзі тұрып жатқан мемлекеттің құрылуына негіз болған, сондай-ақ осы мемлекетке этникалық атау берген этносты айтамыз.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясы сессияларының бірінде сөйлеген сөзінде: «Ең алдымен мемлекет құрушы этнос ретінде қазақтардың ролін ұмытпауымыз керек. Қазақстанның тәуелсіздігі – қазақтарға тағдырдың тартқан сыйы емес, өзінің ежелгі жерінде қилы кезеңді бастан кешу арқылы қолы жеткен өз мемлекеттігін құруға деген заңды құқығы. Бұл даусыз тарихи және саяси фактіге ешкім күмән келтірмеуге тиіс» [5].

Тарих тұңғығына зер салсақ, кезінде үйсін, қыпшақ, керей және т.б. ру-тайпалар бірігіп, қазақ этносын құраса, XV ғасырда оның есімімен Қазақ хандығы құрылды. Міне, осы тарихи мысалдан қазақ этносының ұйыстыру, біріктіру, топтастыру қасиетін ескере отырып, XXI ғасырда Қазақстандағы барлық этникалық топтар қазақ этносының жанына топтасып, азаматтық қоғам сипатындағы Қазақ елін қалыптастыруы қажет.

Әрине, бұл жерде Кеңес өкіметіндегідей төл этносқа барынша құқықтық немесе өзге де артықшылықтар беріп, этностық азшылыққа байланысты кемсітушілік пиғылдары мүлдем жоқ. Полиэтникалық мемлекеттердің заңды қағидаларына сай Қазақстанда барлық этностық топтардың құқықтары мен заңды мүдделері теңдей қарастырылады. Тәуелсіз полиэтникалық, құқықтық-демократиялық мемлекеттердің топшылауындағы төл этностың ролі кеңес өкіметіндегі ұлттық мәселелер жөніндегі «білім энциклопедиясына» айналған Сталиннің ұлттық теориясында жарияланған «аға бауыр» («старший брат») мәртебесінен мүлдем өзгеше. Сталиннің орыс этносына «аға бауыр» мәртебесін, басқа этникалық топтарға «кіші бауыр» («младшие братья») мәртебесін беруі ұлтшылдық және шовинистік бағыттағы саяси ұстаным еді. Ол түптің-түбінде Кеңес өкіметін жермен-жексен етті.

Қазақстанда әр алуан этностардың тұруы Қазақстанды мекендейтін барлық этникалық топтардың мәдени жетістіктерін одан ары дамыту мен сақтауға, олардың рухани-мәдени

төлтумалылығын қайта түлетуге, барлық ұлттық мәдениеттердің дербестілігі мен құндылығын мойындауға бағытталған тиімді этномәдени саясаттың қажеттілігін керек етеді.

Сондықтан да КСРО құлағаннан кейін Қазақстан Республикасы тәуелсіздік ала салысымен этноәлеуметтік реттеу мен тоталитарлық режимнің салдарынан арылудың жаңа тұжырымдамасын жасап шығарды. Оның барлық талаптары Қазақстан Республикасының Конституциясы мен басқа да заңнамалық құжаттарда көрініс тапқан.

Тәуелсіздік алғалы бергі мемлекетіміздің этносаясатының негізгі мақсаты Қазақстан Республикасындағы барлық этникалық топтардың тең құқылы өмір сүруі мен ынтымақтастығын қамтамасыз ету болды. Елімізде демократияның негіздерін құру, азаматтық қоғамды қалыптастыру, Қазақстанның тұрақты экономикалық және саяси дамуы, осының бәрі этникалық мәселенің табысты шешімдерін талап етті. Халықтың полиэтникалық құрамы қоғамдағы этникалық проблемаларды түсінудегі көзқарастардың әртүрлілігін қалыптастырды.

Мұндай контексте этникалықты саясиландыру проблемаларын шешу тәуелсіз Қазақстан үшін негізгі міндеттердің бірі болып саналады. Осыған орай, мемлекеттің саясаты екі негізгі принципке негізделді: біріншіден, ол этникалық топтардың құқықтарын қорғау мен ұлтаралық қатынастарды дамытуды қамтамасыз етуге бағытталса, екіншіден, қоғамды демократияландыру мен жеке адамдардың құқығын қорғауға негізделді, яғни, бұл жерден де біз қоғамдағы этносаясаттың субъективтік аспектілерін байқай аламыз. Бұл процесті сарапшылар мынадай үш негізгі кезеңге бөледі:

1. 1991-1995 жылдар – этноұлттық саясаттың басым болуы. Бұл мемлекетке қысқа мерзім ішінде ұлттық мемлекеттіліктің негіздерін жасауға, қазақ халқының рухани және басқа ресурстарын жұмылдыруға көмектесті. Қазақ халқының ішкі этникалық интеграциясы өтпелі кезең жағдайында жас мемлекеттің өмір сүруінің шешуші факторы болып есептелді. Сөйтіп, бірінші кезеңде қазақ ұлтының ұлттық-рухани даму қалпын сақтау нәтижесінде мемлекеттік этноұлтшылдық толық мойындалды.

2. 1995 жылы Қазақстанның жаңа Конституциясының қабылдануымен басталды. Бұл құжатта қазақстандықтарды титулды және титулды емес ұлттардың өкілдері деп

бөлу жоқ. Мұнда этносаясат қазақстандық ұлттарды азаматтық қоғамның принциптеріне негізделген азаматтардың саяси қауымы ретінде қалыптастыруға бағытталды. Қазақстандық мемлекеттілікті азаматтылық принциптегі модернистік модель негізінде құруды білдіреді.

3. Ал 2007 жылғы Конституцияға енгізілген өзгертулер бойынша Мәжілістің 9 депутатын Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайды.

Яғни, Ассамблея – мемлекеттің құрамындағы этностар мен мемлекет аппаратын жалғаушы құрылым. Бүгінгі таңда Ассамблея іс жүзіндегі халықтық дипломатия органына әрі диаспоралармен жұмысты ұйымдастырудың орталығына айналып отыр. Осы бағытта тереңдетіп, кеңейтілген шаралар ішкі саяси тұрақтылықтың кепілі болмақ. Сонымен бірге, Қазақстанда жалпытанылған көппартиялық жүйенің қалыптасуына сәйкес, республикадағы ұлтаралық қатынастарды реттеуге белгілі дәрежеде қоғамдық қозғалыстар мен саяси партиялар, БАҚ қатысып отырғанын айта кеткен жөн.

Жалпы алғанда, Қазақстандағы «Қазақ елі» саяси идеясының қалыптасуы мен дамуы, оның жүзеге асуы толық кешені елдің әлеуметтік-экономикалық, этнодемографиялық, лингвистикалық және конфессиялық өлшемдерімен сараланатынын аңғарамыз. Бұл өлшемдер қалай дамыса, этносаяси процестер де солай дамып, халықтың бірлігі мен ынтымағы жарасады. Еліміздің Ата Заңында азаматтардың еркін өмір сүруіне, жетілуіне ешқандай шектеу қойылмай, дініне, нәсіліне қарамастан барлық адамдарға тең құқықтар берілген. Бұл, өз кезегінде, саяси және жалпы ішкі тұрақтылықты қамтамасыз етуде зор рөл атқарады, барлық Қазақстан азаматтарының мемлекетімізді өркендету, көркейту мақсатында бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығарып қызмет етулері үшін жағдай жасалғандығының айқын дәлелі.

Қазақстан қоғамы бүгінде алмағайып әлем үшін аса қажет ұлтаралық татулық пен келісімді, саяси тұрақтылықты қамтамасыз етіп отыр. Мұндай ұстаным тәуелсіздік жылдарындағы мемлекеттің бүкіл ішкі саясатының өзегі болды. Қазақстанда ұлттық-мәдени әралуандық пен бірлікті жаңғырту әрі дамытудың мемлекеттік саясаты жүзеге асырылады. Әлемдік қауымдастықта еліміз бейбітшілік пен этносаралық, дінаралық татулықтың, тұрақтылықтың аралы ретінде, тәуелсіздіктің алғашқы күнінен бастап ұлттар мен ұлыстар арасындағы татулыққа өз

үлесін қосып, әрдайым бейбітшілік пен татулық принциптерін ұстанатындығымен кеңінен танылды.

Әдебиеттер

1 Назарбаев Н.Ә. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты». Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // <http://www.egemen.kz/2011/01/29/26545/>

2 Назарбаев Н. Ұлттың ұлы мұраты жолын-

да ұйысайық // Егемен Қазақстан. – 2008 ж. – 31 мамыр. – № 160-161. – 1-3 б.

3 Арын Р.С. Төл этностың әлеуметтік-саяси мәртебесінің эволюциясы (Қазақстан Республикасының материалдарында) // Саяси ғылымдардың докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2007. – 40 б.

4 Бромлей Ю.В., Подольный Р.Г. Человечество – это народы. – М: Прогресс, 1990. – 234 б.

5 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халықтарының ассамблеясына 10 жыл. – Астана: Елорда, 2005. – 440 б.

С.Ш. Мусатаев

Идея главы государства «Қазақ елі» – основа независимости страны

В данной статье рассматривается роль Президента РК Н.А. Назарбаева в консолидации народа Казахстана и важность его идеи «Қазақ елі». Во многом, благодаря плодотворной работе Лидера Нации в сфере национальной политики, сформировалась уникальная казахстанская модель межэтнического и межконфессионального согласия, особая атмосфера доверия, солидарности и взаимопонимания, когда каждый гражданин, независимо от этнической или религиозной принадлежности, обладает и пользуется всей полнотой гражданских прав и свобод, гарантируемых Конституцией.

Ключевые слова: Глава государства, народ Казахстана, национальная политика, межэтническое согласие, национальное развитие.

S.Sh. Musatayev

The idea of the head of state «Kazakh Eli» – as the basis for the country's independence

This article examines the role of the President of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan and the consolidation of the importance of his ideas «Kazakh Eli». Largely thanks to the fruitful work of the Leader of the Nation in the area of national policy, a unique type of Kazakh model of interethnic and interreligious harmony, the special atmosphere of trust, solidarity and mutual understanding, when every citizen, regardless of ethnic or religious affiliation, and has enjoyed the fullness of human rights and freedoms guaranteed by the Constitution.

Keywords: head of the State, Kazakhstan nation, national policy, inter-ethnic harmony, national development.